

O'ZBEKISTON ILK SHAHAR DAVLATLARNING PAYDO BO'LISHI.

To'ychiyev Eldor Shuhrat o'g'li**Almurodova Dildora Abdumajid qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti 3- bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14729074>

Annotatsiya Vatanimiz O'zbekistonda ilk davlatlarning paydo bo'lishi. Qadimiy davlatlarning nomlari va ichki va tashqi siyosati to'g'risida o'quvchilarga va shunga qiziquvchilarga ma'lumotlar berish. Har bir davlatning rivojlanishi, o'z taraqqiyotiga va inqiroziga ta'sir qilgan omillarni to'liq ochib berish. Hududimizda joylashgan qal'alar va ularning o'z davridagi istiqbollari nazar solish.

Kalit so'zlar: Ilk davlatchilik, Xorazm, Baqtriya, Dovon davlati, Kang' davlati, So'g'd davlati, Kushonlar davlati, quldorlik, feodalizm, qabila, urug', qal'alar nomi va ta'rixi.

Abstract The emergence of the first states in our homeland Uzbekistan. To inform students and those interested in the names of ancient states and their domestic and foreign policies. Full disclosure of the factors influencing the development of each state, its own development and crisis. castles located in our territory, a look at their prospects in their time

Keywords: first states, Kxarezm , Baktriya, Davan states, Kang states, Sugd states, Kushans states, cities names and histories.

Аннотация Возникновение первых государств в нашей стране Узбекистан. Предоставление информации студентам и всем, кто интересуется названиями древних государств, их внутренней и внешней политикой. В полной мере раскрыть факторы, повлиявшие на развитие каждой страны, ее развитие и кризис. Посмотрите замки, расположенные в нашем регионе и их перспективы в свое время.

Ключевые слова: Ранняя государственность, Хорезм, Бактрия, Дованское государство, Кангское государство, Согдийское государство, Кушанское государство, рабство, феодализм, племя, род, название и история крепостей.

O'zbekiston davlatchiligi borasida gap ketganda avvalambor Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlati nafaqat O'zbekiston, balki O'rta Osiyo hududidagi ilk davlatlardan sanalishini aytishimiz joiz deb o'ylayman. Davlat qurish ham oson emasligini bilamiz. Albatta, har bir fan davlatchilik tushunchasiga o'z aspekti doirasida ta'rif berishga harakat qiladi. Masalan, falsafiy kitoblarning ayrimlarida davlatga berilgan ta'rifda quyidagi mazmundagi

so'zlar bor: "Jamiyatni tartibga solib turuvchi va boshqaruvchi siyosiy tashkilotga davlat deyiladi" yoki siyosatshunoslikka oid manbalarda "Jamiyatni boshqaruvchi va qonun bilan kafolatlovchi siyosiy tashkilotga davlat deyiladi" deyilgan. Tarixiy nuqtai nazardan aytganda davlat deb-muayyan boshqaruv apparatiga ega bo'lgan, mavjud qatlamlar manfaatini himoya qiluvchi tuzilmaga davlat deyiladi. Bugungi kunda ham davlatlar o'z tasarrufidagi qatlamlar – ziyolilar, tadbirkorlar, nafaqaxo'rlar, talabalar, dehqon va ishchilarni qonuniy himoya qiladi. Demak, qadimgi davrlar davlatlarida o'ziga xos boshqaruv shakli bo'lib, mavjud qatlamlarni himoya qilgan. Biroq tarixning guvohlik berishicha, qadimgi davlatlarda ko'proq amaldorlar (quldorlikda quldorlar, feodalizmga katta yer egalari va h.k.) manfaati himoya qilingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Har bir davlat o'z davlatchilik tarixiga ega. Bizning O'zbekistonimiz hududida ham qadimgi davrlardan boshlab davlatchilik poydevoriga asos solingan. Bizda davlatchilikka xos boy tarixiy tajriba mavjud bo'lib, bu juda olis davrlarga borib taqaladi. Albatta, davlatlar o'z-o'zidan paydo bo'lmagan, buning o'ziga xos omillari mavjud. Hozirgi O'zbekiston hududida davlatchilik poydevori temir asri, ya'ni 1– mingyillik bilan chambarchas bog'liq. Chunki bu davrda hunarmandchilik yanada rivojlandi, dehqonchilik gurkirab o'sdi. Temirdan yasalgan mehnat qurollarining keng tarqalishi mehnat unumdorligini oshirdi. Bu davr temirchi kasbining paydo bo'lishi va temirchilikning ixtisoslashuvi bilan xarakterlanadi. Bu hol ishlab chiqarishning yanada ilg'or usullariga o'tish va ikkinchi mehnat taqsimotining paydo bo'lishi uchun sharoit yaratdi. Ikkinchi ijtimoiy mehnat taqsimoti bu – hunarmandchilikning alohida ajralib chiqishi va ixtisoslashuvi. Urug' jamoasi hududiy qo'shnichilik jamoasiga aylana bordi. Yangi yerlar va suv manbalari uchun qabilalar o'rtasida doimo kelishmovchiliklar bo'lib turgan. Qabila chegaralarini qo'riqlash, yangi yerlarni o'zlashtirish va boshqa qabilalar ustiga yurish qilish maqsadida qabilaviy harbiy ittifoqlar tashkil topa boshlagan. Bunday ittifoqlar tepasida urug', qabila boshliqlari turganlar. Ular o'z obro'si va ta'siri bilan mashhur kishilardan saylangan. Mil.av. 1–mingyillik boshlarida Markaziy Osiyo aholisi to'rt guruhga bo'lingan: zodagonlar, harbiylar, ziroatchilar va hunarmandlar. Xo'jalikning ishlab chiqaruvchi shakllari bo'lgan dehqonchilik va chorvachilik, shuningdek hunarmandchilik va mol ayirboshlashning rivojlanishi urug' va qabilalar ichida ayrim to'q oilalarning vujudga kelishiga olib keldi. Muntazam bo'lib turadigan harbiy to'qnashuvlar sharoitida urug'–qabila boshliqlarining ta'siri kuchayadi. Jamiyat endi harbiy demokratiya qonun–qoidalariga asosan yashay boshlaydi.

Harbiy demokratiya–davlatga o'tish davrining boshqaruv shaklidir. Uni harbiy va qabila boshliqlari boshqarganlar. Davlatlar paydo bo'lishining formulasini quyidagicha belgilash mumkin: Qabila – urug' – hududiy qo'shnichilik jamoasi – davlat.. Shunday qilib, davlatlar tashkil topishidagi omillar quyidagilardan iborat bo'ldi: ikkinchi mehnat taqsimotining paydo bo'lishi; mulkiy tengsizlik (ayrim kishilarning boyib ketishi).

MUHOKAMA

Hozirgi O'zbekiston hududidagi ilk davlat birlashmalari Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlaridir. Qadimgi Xorazm – mil.av. 1–mingyillikning 8–6 asrlarida tashkil topgan. Bu davlat Xorazmdan tashqarida bo'lgan yerlarni birlashtirgan. Qadimgi Xorazm markazlaridan biri Ko'zaliqir shahri bo'lgan. U qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan. Uning dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lgan aholisi turli xil uy – qo'rg'onlarda va qishloqlarda yashaganlar. Qadimgi Xorazmda hunarmandchilik, binokorlik va savdo sotiq yuksak darajada rivojlangan. Baqtriya – hududi hozirgi Surxondaryo viloyati, janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston. Bu davlat ham mil.av. 8–6 asrlarda tashkil topgan. Baqtriyaning tarkibiga aynan Baqtriyadan tashqari Marg'iyona va So'g'diyona ham kirgan. Shuning uchun u qadimgi bir–biriga qarindosh bo'lgan elatlarning davlat birlashmasi deyilgan. Bu davlatning aholisi asosan dehqonchilik, chorvachilik va savdo bilan shug'ullangan. Baqtriyaning shahar xarobalariga Qiliztepa, Uzunqir, Bandixon va boshqalar kirgan. Mil.av.530 yilda Eron ahamoniylaridan bo'lgan Kir II massagetlarga qarshi hujum qiladi. U malika To'maris bilan to'qnashadi va undan yengiladi. Undan so'ng yana Eron ahamoniylaridan bo'lgan Doro I mil.av. 519 yilda saklarga qarshi hujum qiladi va uning ham yurishi muvaffaqiyatsiz tugaydi. Lekin ahamoniylar ayrim bosib olingan mamlakatlarni alohida viloyat – satrapliklarga bo'lib boshqaradilar. Satrap forscha “xshatra” ya'ni “viloyat” degan ma'noni anglatadi. Markaziy Osiyoning bosib olingan viloyatlari uch satraplikka bo'linadi. Mil.av. 5–4 asrlarda Markaziy Osiyo hududida dastlabki ahamoniylar tanga pullari tarqalgan. Mil.av.329 yilda Makedoniyalik Iskandar Markaziy Osiyoga hujum qiladi. Greklarga qarshi Spitamen mardonovar kurashgan. Aleksandr Makedonskiy Markaziy Osiyoning ko'plab joylarini bosib oldi va 12ta shahar qurdirgan. U bu yerda 3 yil hukmroklik qilgan. Uning vafotidan so'ng Markaziy Osiyo yerlarida Salavkiylar davlati tashkil topgan. Shu davrlardan boshlab ellinistik madaniyat tarkib topgan. Ellinlashtirish – Sharqqa yunon madaniyatining yoyilishi jarayoni, aralash madaniyatning – yunon va mahalliy sharq madaniyatining tashkil topish jarayoni. Mil.av. 3 asr o'rtalarida, ya'ni 250 yilda Baqtriya va Parfiya Salavkiylar

davlati tarkibidan ajralib chiqadi va Yunon–Baqtriya deb ataladi. Uning hukmdorlari greklar bo'lib, birinchi shohi Diodot bo'lgan. Parfiyada esa hokimiyat Mitridat I qo'lga o'tgan. Mitridat I Marg'iyonani bosib olgan, uning tarixi ko'proq Arshakiylar davri bilan bog'liq. Bu vaqtda So'g'diyona ham Baqtriya tarkibidan ajralib chiqadi. Yunon–Baqtriya davlati 120 yil yashaydi. A.Makedonskiydan keyingi davrlarda, ya'ni mil.av. 3 asrlarda Markaziy Osiyoda bir qancha davlatlar tashkil topadi. Ular quyidagilar: Dovon davlati – mil.av. 3 asrdan to milodning 2 asrlarigacha mavjud bo'lgan. Uning hududi hozirgi Farg'ona vodiysi bo'lib, Andijon va Namangan ham kirgan. Bu davlat tarixi ko'proq Xitoy manbalarida uchraydi, uning boshqa ataladigan nomlari – Parkana, Boxon, Polona bo'lgan. U o'zining uchqur samoviy otlari va vinosi bilan mashhur bo'lgan. Xitoyliklar bu davlatga tez-tez hujum qilib turgan va har gal ularni samoviy otlar bilan o'lpon to'lashga majbur etgan. Bu davlatning iqtisodiy asosini bog'dorchilik, yilqichilik, dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo tashkil etgan. Dovon davlatining poytaxti Ershi shahri bo'lib, u hozirgi Andijon viloyatining Marhamat tumaniga to'g'ri keladi. Uning Uchqo'rg'on. Sho'rabashat kabi shaharlari mavjud bo'lgan. Qang' davlati – bu davlatga mil.av. 3 asrlarda saklar asos solgan. U Xitoy manbalarida Qang'yuy deb atalgan. Uning poytaxti hududlari hozirgi Toshkent viloyatining Oqqo'rg'on tumaniga to'g'ri kelib, Qang'dez nomi bilan yuritilgan. Keyinchalik u o'zining hududlarini kengaytirgan. Xitoyliklar bu shaharni Bityan deb atashgan. Mil.av. 2 asr oxirlarida ular eng qudratli davlatga aylanadi. Aslida Qang' so'zi ularning turmush tarzidan kelib chiqqan bo'lib, “arava” yoki “aravaga ortilgan yuk”, ayrim manbalarda esa ular Sirdaryo bo'ylariga yaqin yashaganligi uchun “daryo”, “suv” degan ma'noni bildiruvchi ikkinchi mazmunga ham ega bo'lganligi bayon qilinadi. Qang'liklar Toshkent viloyati vohalarida asosan dukkakli o'simliklarni ekish, undan tashqari savdo va hunarmandchilik bilan shug'ullanganlar. Milodning 3 asriga kelib Eftalitlar tomonidan parchalanib ketadi.

NATIJA

So'g'd davlati – bu davlat mil.av. 250 yillarda Baqtriya tarkibidan ajralib chiqadi. Uning hududi hozirgi Qashqadaryo va Zarafshon vohalari, Samarqand, Buxoro va Navoiy viloyatlariga to'g'ri keladi (Ungacha bu hududlar Baqtriya tarkibida bo'lgan). Uning aholisi asosan bog'dorchilik, polizchilik, dehqonchilik, chorvachilik, savdo va hunarmandchilik bilan shug'ullangan. Uning shahar xarobalaridan biri – Afrosiyobdir. Xorazm – mil.av. 4 asrda bu davlat ahamoniylardan mustaqil davlatga aylanadi. Biroq bu davlatni A.Makedonskiy bosib ololmagan. Shuning uchun bu davlat o'ziga xos an'ana va madaniyatni

saqlab qolgan. Uning yodgorliklari – Jonbosqal’a. Qo’yqirilganqal’a, Oybuyirqal’a va Tuproqqal’adir. Tarixchi olimlar Qo’yqirilganqal’adan aylana shaklida qurilgan ibodatxona qoldiqlari topishgan. Astronom olimlar fikricha, bu yerda ulkan rasadxona bo’lgan. Shuningdek, Oybuyirqal’adan xum sirtiga chekilgan mahalliy yozuv namunalarini topishdi. Qo’yqirilganqal’adan ham ba’zi yozuv namunalari topilgan bo’lib, bu ularda o’zlarining mahalliy yozuvlari bo’lganligidan dalolat beradi. Xorazm davlatining iqtisodiy asosini savdo,sholikorlik, chorvachilik, hunarmandchilik tashkil etgan. Kushonlar saltanati – mil.av. 140–130 yillarda yuechji qabilari shimoli– sharqdan kelib, Yunon–Baqtriya davlatiga yunonlar zulmidan ozod bo’lishiga yordam berdilar va shu yerda o’rnashib qoldilar. Beshta hokimlik – Guyshuan, Shuanmi, Xisi, Xyumi, Xuanmilarni birlashtirgan Kudzula Qadfiz I bu davlatga asos soladi. Ularning bu yerdagi dastlabki poytaxti Dalvarzintepa (Surxondaryo viloyati) bo’lgan. Keyinchalik Kanishka davrida poytaxt Peshovarga ko’chiriladi. Chunki ular sarhadlarini Hindistongacha kengaytiradi. Kushonlar davrida tangalar oltin, kumush va misdan zarb qilingan. Bu davlat o’sha davrlarning eng taraqqiy etgan davlatlari – Rim, Gretsiya, Xitoy, Eron, Hindiston kabi davlatlar bilan elchilik munosabatlarini yo’lga qo’ydi. Tarixchi olimlar yaqinda Skandinaviya yarim orolidan Kushonlar saltanatiga xos tanga pullarni topishgani bu davlatning boshqa davlatlar bilan savdo va diplomatik munosabatlari mustahkam bo’lganligini anglatadi. Kushonlar saltanatining madaniy yodgorliklariga – Xolchayon, Dalvarzintepa, Dalvarzin, Ayritom, Zartepa va Qoratepalar kiradi. Bu davlatda ijtimoiy sohaning hamma turlari – savdo, hunarmandchilik, zargarlik, me’morchilik (suyak va yog’och o’ymakorlik), hakkoklik (metallga naqsh tushirish), chorvachilik, dehqonchilik yaxshi rivoj topgan. Bu davlat rivojlangan quldorlik davlati bo’lib, feolizm kurtaklari namoyon bo’la boshlagan edi. Kushonlar saltanati eftalitlar tomonidan inqirozga yuz tutdi. Vatanimiz hududida milodiy 4 asrlardan boshlab feodal munosabatlar tarkib topa boshlaydi. “Feod” yer degan ma’noni anglatib, bu davrlardan boshlab yerga egalik qilishning mavqei ortib boradi. Ilgarilari hunarmandchilik yetakchi bo’lgan bo’lsa, endi yeri bor zamindorlar mulkdor va boy kishilar hisoblangan. Bu davrda “dehqon” degan tushuncha “qishloq hokimi” degan ma’noni anglatgan.Hududimizda zaiflashib borayotgan Qang’ va Kushonlar saltanatidan asta–sekin ilk mustaqil feodal davlatlar ajralib chiqa boshlaydi. Bu davlatlarga Xorazm, So’g’d, Toxariston, Choch va Eloq, Farg’ona kabi hokimliklar kirgan. Bu davlatlar hokimlari So’g’d va Farg’onada– ixshidlar, Toxaristonda–malikshohlar, Xorazmda–xorazmshohlar, Choch va Eloqda– budun va dehqonlar deb atalgan.

Mahalliy davlatlardan tashqari vatanimiz hududida Yettisuv va Sharqiy Turkistondan kelganko'chmanchi chorvadorlarning Xiyoniylar, Sharqiy Sirdaryo va Orol bo'ylari orqali kelgan ko'chmanchi chorvador Kidariylar va Eftalitlar ham o'z ma'lum bir muddat davlatchiligini barpo etgan. Undan tashqari, 5 asrning ikkinchi va 6 asrning birinchi yarmida Oltoy va Janubiy Sibirdagi turklar birlashib, 558 yildan hududimizga kelib, uni egallaydi. Shu davrdan boshlab Turk hoqonligi davri boshlanadi. Vatanimiz davlatchiligi tarixida arablardan keyingi davr ham muhim o'rin tutadi. O'rta asrlarda, ya'ni 9 asrlardan boshlab arab xalifaligidan bir qancha mustaqil davlatlar ajralib chiqadi. Bu davlatlarga – Somoniylar, Qoraxoniylar, Saljuqiylar, G'aznaviylar, Xorazmshohlar kabilar kiradi. Bu davlatlarning taraqqiyot davri Sharqda uyg'onish davri deb ataladi. Uyg'onish davrida ilm–fan, san'at, adabiyot, me'morchilik, musiqa va san'atning boshqa turlari keng rivoj topdi va bu jarayonlar davlatlar yuksalishiga ijobiy ta'sir qildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bizning jonajon diyorimizda ham necha yillar muqaddam davlatchilik poydevori qo'yilgan va ular o'z davrining yuksak taraqqiyot cho'qqisiga yetgan. Qolaversa, ular boshqa davlatlar davlatchiligida o'ziga xos poydevor bo'la olgan. Aytishimiz mumkinki, vatanimiz nafaqat ilm–fan, san'at va amaliy hunarmandchilik markazi, balki dunyoga dong'i ketgan davlatchilik tarixiga ega mamlakat hisoblanadi.

References:

1. Tarix ortga qaytmaydi to'plam. 2004-yil
2. I.Karimov " Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" . 1998 -yil
3. I.Karimov " Yuksak manaviyat yengilmas kuch". 2008-yil
4. Azamat Zie "O'zbek davlatchiligi tarixi" 2000-yil.
- 5.Sh.S.G'offorov, I.G'.Sattorova "Samarqand tarixi"
- 6.Sodiqjon Ashurovning "Ozbekistondagi ilk shaharlar"
- 7.Sagdullayev A.S "Qadimgi o'rta osiyo tarixi" T 2000-yil
- 8.Azamat Ziyo "O'zbek davlatchilik tarixi" T 2000-yil
- 9.Istoriya Uzbekistana –T Fan,2012.
- 10.Ismoilova J. Farg'ona vodiysida milliy ozodlik kurashlari.
- 11.Axmadjonov "Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoda"T,2000-yil.

